

Variația lingvală: unele aspecte teoretice

Gheorghe POPA

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova

Abstract: Variation is a multidimensional phenomenon that has not received adequate attention so far. In addition to its purely linguistic aspects, variation is also a result of the national linguistic mentality, which depends on linguistic, social, political and cultural factors. The examination of variation involves a study of national characteristics, which do not reside in culture (language) as an object, as an ontological reality, but in culture (language) as a subject, as a gnoseological reality.

Keywords: *creativity, culture, lingual mentality, national specificity, variability, modeling.*

1. Chiar de la început, vreau să remarc inspirația celor care au lansat ideea unui atare generic al Conferinței, întrucât conceptul de *variație* a fost, într-un anumit fel, neglijat, considerându-se, probabil că e un fenomen de limbă ce merită doar o „oarecare” atenție. În realitate, din punctul nostru de vedere, lucrurile se prezintă puțin altfel: fiind un fenomen glotic complex, ce nu se circumscrie unui anumit domeniu, *variația* atare (gramaticală, lexicală, semantică, stilistică, fonetică etc.) depășește limitele stilisticii, istoriei limbii, culturii vorbirii, sinonimiei etc.. Mai mult ca atât: conceptul de variație, în funcție de domeniul la care se aplică sau în funcție de perspectiva din care este examinat, poate căpăta semnificații și conotații diferite, ajungând să servească chiar drept instrument de manipulare abilă a opiniei publice, inclusiv științifice. Aș invoca în acest sens un concludent exemplu de prin anii '70 ai secolului trecut. Astfel, fiind puși în situația stupidă de a demonstra existența a două limbi diferite – moldovenească și română, lingviștii onești din Republica Moldova și chiar unii din fosta Uniune Sovietică (Moscova, Leningrad, Kiev), pornind anume de la fenomenul variației, pe care l-au ridicat la rang de teorie, au obținut acceptul să organizeze la Chișinău Conferința teoretică *Типология сходств и различий близкородственных языков* („Tipologia asemănărilor și a deosebirilor dintre limbile înrudite”). O intenție mai mult decât salutabilă, dar care s-a soldat cu consecințe nefaste. În legătură cu acest fapt, cităm mărturisirea de peste mai mulți ani a regretatului acad. S. Berejan referitoare la această Conferință: „Tema de dezbateră am formulat-o foarte bine, ca să nu se creadă că noi facem o contrarevoluție în Moldova. Cei de la CC (Comitetul Central – Gh. P.) nu și-au dat seama. Apoi, iată, după conferință apare culegerea în care erau câteva articole ale lingviștilor din Moscova,

Leningrad, Kiev. Aici se găseau pasaje întregi despre limba franceză în Canada și în Franța, despre limba spaniolă acolo și acolo și era un singur alineat despre limba română în Moldova și în România. Pe noi asta ne interesa: ei știau că vin la noi și special au pus acest alineat despre situația noastră, *racordând-o cu teoria variabilității (subl. n. – Gh. P.)*” [Berejan, 2000:56]. În scurt timp însă, tirajul a fost tăiat, deoarece n-a întârziat să vină verdictul din partea CC (*Это дело антигосударственное* „Aceasta e o chestie antistatală”). Paradoxul mai constă și în faptul că reproșurile au început a veni și din partea părtașilor de idei: „Domnilor, în loc să spuneți că e aceeași limbă, voi umblați cu variabilele!”. Iată doar un singur exemplu când un termen inocent, inofensiv, cum ar fi cel de *deviație* care, deși nu s-a încetățenit încă de-a binelea în terminologia lingvistică românească (după știința noastră, termenul respectiv e înregistrat cu accepție terminologică doar de *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii*)-i-a afectat, deopotrivă, pe reprezentanți din tabere adverse, „inducând în eroare” vigilența organelor de conducere, pe o parte, și zdruncinând convingerea cercetărilor de bună-credință, pe de altă parte. În același timp, ținem să menționăm că termenul *variație*, împreună cu alți termeni din același câmp derivațional care, în principiu, vizează aceleași realități glotice, cum ar fi *variabilitate*, *variabilă*, *varietate*, *variantă*, *variabil*, desemnează un fenomen lingval larg răspândit în limba română, ce se manifestă atât pe axa temporală, cât și pe cea spațială, atât pe axa socială, cât și pe cea stilistică, atât la nivelele unei limbi, cât și la nivelul unui grup de limbi și deci merită a fi examinat pe potriva manifestărilor lui.

2. După cum se știe, limba este un fenomen pluridimensional, care a luat naștere în viața socială: ea se prezintă – concomitent – ca sistem, dar și ca antisistem, ca activitate, dar și ca produs al acestei activități, ca spirit, dar și ca materie, ca un obiect ce se dezvoltă stihic, dar și ca un fenomen ce se autoreglează ordonat, ca ceva arbitrar, dar și ca o creație. Cu alte cuvinte, limba nu este doar un ansamblu de semne (așa-zisa substanța limbii) și un ansamblu de relații dintre aceste semne (așa-zisa structura limbii), ea este, în același timp, fundamentul identității naționale și individuale. O limbă naturală (spre deosebire de cea artificială) nu poate fi o limbă în general: ea este întotdeauna doar națională. Cu alte cuvinte, limba, după expresia lui S. Pușcariu, „nu e o bibliotecă creată de noi”, în care cărțile erau așezate în tinerețe „după cum erau legate sau nelegate, iar pe cele nelegate, după culori”, ci este o „bibliotecă publică”, nu particulară [Pușcariu, 1976:13]. Dacă limba română, de exemplu, ar fi, pur și simplu, un ordinar sistem de semne, ce ar satisface doar necesitățile de comunicare ale vorbitorilor români, cum am explica, de exemplu, participarea a zeci de mii de oameni la Marea Adunare Națională din piața centrală a Chișinăului în 1989? Am putea aminti aici și de faptul cum în perioada ex-sovietică se încerca a da la iveală anumite scheme ideologice și experimente social-politice inventate. Putem invoca barem experimentul privind tentativa de creare a unui nou tip de comunitate umană, numit, pur și simplu, *homo soveticus*, adică o comunitate de bioroboți, kiborgi și homonculuși din eprubetă. Scopul acțiunilor și eforturilor bine gândite ale sistemului era limpede din start: de a șterge deosebirile naționale în favoarea ideii retorice despre frăția comunistă generală [Paдблб, 2010:5-6].

3. Se știe că în procesul de comunicare vorbitorii fac uz de anumite modele preexistente. În același timp, trebuie să fim conștienți de faptul că „servind

drept substituit/analog al fenomenului (domeniului) lingvistic considerat”, modelul, în ultimă instanță, „aproximează realitatea lingvistică” [Bidu-Vrăncianu *et alii*]. Aproximarea la care ne referim se află în însăși natura și esența cuvântului (ca element al îmbinărilor libere de cuvinte) sau a îmbinării stabile de cuvinte și rezidă în necorespunderea planului expresiei al acestor unități laturii lor conținutale. Cu alte cuvinte, deși sînt gemeni, modelul și originalul se deosebesc: or gemenii se impun și prin deosebiri. Altfel zis, modelul se aseamănă, pe de o parte, cu ceea ce reprezintă (reflectă, dar nu ca într-o oglindă), iar, pe de altă parte, el comportă, în raport cu ceea ce reprezintă, anumite deosebiri. Ceea ce s-ar cuveni menționat, în mod special, e faptul că tocmai aceste „anumite deosebiri” dintre model și original constituie, după Iur. Lotman, „condiția necesară pentru ca modelul să poată îndeplini funcțiile ce îi revin în cunoaștere” [Lotman, 1970: 38]. În vederea diminuării pe cît e posibil a „aproximării”, vorbitorii, în actele de comunicare, sînt „obsedați” preponderent de latura conținutală a modelelor și, în special, de combinațiile dintre cuvinte în cadrul modelelor.

4. Firește, în cazul abordării variației lingvale se încearcă a se reliefa anumite puncte de reper în baza cărora se efectuează clasificarea sau identificarea materialului glotic respectiv. Altfel zis, se încearcă a se stabili anumite modele/tipuri structurale, semantice, gramaticale, stilistice etc., pe care vorbitorii le utilizează în actele de vorbire. Lucru salutar, dar cu condiția conștientizării adevărului că orice clasificare sau identificare a modelului/tipului respectiv e pasibilă de noi reevaluări. Deci e cazul să renunțăm la reliefa importanței ierarhice a modelelor/tipurilor identificate. Insistăm asupra acestui detaliu, întrucît fetișizarea unui model poate avea repercusiuni nedorite asupra ritmului și direcției de cercetare a faptelor de limbă. De exemplu, examinarea statutului locuțiunilor (aici și mai departe ilustrările se vor face în baza îmbinărilor fixe de cuvinte) presupune și examinarea integrității lor structurale, prin care înțelegem plenitudinea organizării structurale în corespundere cu regulile gramaticale (în special, sintactice). Analiza materialului factologic însă scoate în evidență zeci de unități locuționale ce nu se caracterizează printr-o atare integritate. Caracterizîndu-se însă printr-o sintaxă deviantă, aceste îmbinări nu încetează însă de a funcționa ca locuțiuni: structura lor, deși nu este completă (deci nu imită modelele tradiționale), este suficientă pentru a fi înțelese univoc de vorbitori (probabil, puțini vorbitori își dau seama că *în dreapta, la timp* sau *a avea temperatură* sînt construcții ce au rezultat din *în partea dreaptă, la timpul potrivit, a avea temperatură înaltă*).

5. După cum se susține în ultimul timp, mentalitatea poporului se actualizează în cele mai importante concepte culturale ale limbii. Ni se pare rezonabil să amintim, în acest context, de universalile culturale, adică de elementele asemănătoare din toate tipurile de culturi (prezența limbii, confecționarea uneltelor de muncă, interdicțiile sexuale, miturile, dansurile etc.). Ca atare, în lingvistică se vorbește de universalii lingvale și universalii conceptuale. Astfel, A. Vejbițkaya a evidențiat o serie de cuvinte pe care le-a numit „universalii lexicale”: *eu, tu, cineva, ceva, lucru, oameni, corp, acest, unu, doi, toți, mulți, bun, rău* etc. Universalile conceptuale sau, mai exact, combinațiile lor de bază și constituie universalile culturale: „Pentru a-ți închipui ceva, avem nevoie de ceva mai mult, decît «conceptele»: avem nevoie de combinații conștientizate ale conceptelor” [Вejбицкая, 1999: 299]. Această delimitare a cercetătoarei poloneze ne „impune” să invocăm reflecțiile

coșerieni privind specificul național al culturii: or, conform opiniei prof. E. Coșeriu, „limbajul este, pe de o parte, baza culturii, a întregii culturi și, pe de altă parte, este o formă a culturii. Adică, numai limbajul are această posibilitate de a fi limbaj și realitate, în același timp, și de a vorbi și despre sine însuși” [Coșeriu, 1996: 102]. Se cere invocată aici dezolanta concluzie a redevabilei cercetătoare ruse referitor la faptul că abia la sfârșitul sec. al XX-lea, cu părere de rău, a ieșit la iveală „un fel de impas: s-a adeverit că în știința despre om nu există loc pentru ceea ce este esențial, adică pentru ceea ce a fost creat omul și intelectul său – cultura” [Фрумкина, 1995: 104]. Așadar, revenind la ferma convingere a compatriotului nostru, „cultura nu poate fi națională și nu trebuie să fie națională ca *obiect*”. Îndemnul prof. E. Coșeriu e cât se poate de limpede: orice obiect, „chiar dacă este un obiect local, trebuie văzut totdeauna în perspectiva universalității” [Coșeriu, 1994: 176]. Această idee de valoare ne mai îndeamnă să nu confundăm limbajul ca fenomen ontologic și limbajul ca fenomen gnoseologic. Indiscutabil că prof. E. Coșeriu nu nega specificul național al unui limbaj concret ca obiect, ca realitate gnoseologică, dar recunoștea acest specific național în cazul limbajului examinat ca realitate ontologică. Într-un cuvânt, „specificul național e cu totul inevitabil prin *subiect*, nu prin obiect. Deci, nu vom putea scăpa, reiterra maestrul, nimeni nu poate scăpa de *specificul național*, de tradițiile pe care le reprezintă, fiindcă creatorul reprezintă el însuși aceste tradiții, el însuși e o parte dintr-o comunitate și dintr-o cultură care s-a constituit în mod istoric” [*ibidem*]. În felul acesta, devine oarecum mai clară insistența prof. E. Coșeriu, când susținea univoc că „*vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în lingvistică, fiindcă limbajul e făcut de către și pentru vorbitori, nu de către și pentru lingviști*” [*ibidem*]. În subsidiar, am mai putea adăuga că omul, chiar de la începuturi, era nu numai o ființă socială, gânditoare și vorbitoare, dar și o ființă națională, întrucât el era conștient de apartenența sa la un anumit trib, gintă, familie. Și tocmai această apartenență i-a „dictat” omului anumite particularități privind modul de a vedea realitatea înconjurătoare, orientarea valorică în lume și în comportamentul practic. Această apartenență, transformată creativ de conștiință și trecută prin prisma sferei valorice și a celei emoțional-senzoriale, materializată în formele semnelor limbii materne și constituie mentalitatea lingvală [Рабдиаб, 2010: 6]. Acest concept de mentalitate lingvală e în concordanță cu reflecțiile lui W. von Humboldt când vorbea de faptul că noi vedem lumea așa cum ne-o prezintă limba.

6. Abordând problema modelelor în raport cu mentalitatea lingvală, trebuie să menționăm că, uneori, este exagerat rolul analogiei sau al calculului lingvistic, deoarece posibilitatea apariției unui cuvânt sau a unei îmbinări stabile de cuvinte poate sălășlui în însăși limba ce calchiază. „Din faptul că unele locuțiuni românești au corespondent în franceză sau italiană de pildă, menționa Florica Dimitrescu, nu se poate deduce că e vorba de împrumuturi, ci că ele au fost create de oameni cu mentalități asemănătoare și cu înclinații spre expresiv” [Dimitrescu, 1956: 56]. Ideea despre incertitudinea stabilirii originii îmbinărilor stabile a fost exprimată, mai aproape de zilele noastre, de I. Oprea și Rodica Nagy: „Explicația faptului că multe construcții fixe se întâlnesc în mai multe limbi europene se află, pe de o parte, în influențele exercitate de unele limbi asupra altora și, pe de altă parte, în creația independentă, dar fundamentată pe mentalități sau cunoașteri identice. De aceea, simpla constatare a unei echivalențe de structură și de conținut între construcțiile fixe din două limbi nu presupune

numaidecît preluări de la una la alta, dacă alte condiții nu atestă existența unei influențări” [Oprea *et alii*, 2002: 239].

Indiscutabil, determinarea mentalității lingvale ca un fenomen specific al activității spirituale a omului presupune că această mentalitate are și o anumită structură, se constituie din anumite părți, are anumite nivele. Fiind o activitate creatoare, limbajul, după opinia lui E. Coșeriu, „chiar și într-o singură limbă, prezintă o varietate în fond nelimitată” [Coșeriu, 1994: 38]. Mai mult decît atît: „se poate ajunge pînă la individ cu varietatea, și, în cazul individului, la anumite forme de expresie ale acestuia în situații diferite”. Într-un cuvînt, acest fenomen este o provocare de actualitate, dar situația lui e similară cu cea a electronului (care, de asemenea, nu poate fi observat în mod direct), dar, în schimb, fizicienii „îl calculează și îl cîntăresc” în baza unor date indirecte, a manifestărilor lui, a rezultatelor activității lui etc.

7. După cum se știe, distincția dintre limbă și vorbire a fost efectuată de F. de Saussure la începutul secolului trecut. E. Coșeriu e unul înșă din primii lingviști care s-a „întrebat în ce măsură această distincție este o distincție reală” [*ibidem*: 50], exprimîndu-și dezacordul referitor la această distincție. Ulterior, numărul lingviștilor care au combătut ori s-au îndepărtat de dihotomia saussuriană a crescut evident. Se consideră, de exemplu, că vorbirea este, mai degrabă, o realizare a omului, a personalității, a sferei lui afective decît o realizare a limbii: ca atare, realizarea, includerea limbii este necesară și foarte importantă, dar ea se prezintă doar ca un mijloc pe calea manifestării vorbirii. În aceeași ordine de idei, pentru psiholingviști, de exemplu, este mai acceptabilă succesiunea „aptitudinea lingvală «ca parte a psihicului» – conștiință – cultură – personalitate – vorbire” decît dihotomia limbă/vorbire. În consonanță cu aceste precizări, am mai putea adăuga că „plecînd tocmai de la vorbire, constatăm că, în vorbire, vorbitorul nu știe numai un sistem, ci mai multe, chiar în limba lui, și în vorbire poate întrebuița, pînă la un anumit punct, și alte sisteme decît al lui și înțelege, cel puțin cîte ceva, din celelalte sisteme” [Coșeriu, 1996: 50].

8. Predispoziția sau disponibilitatea vorbitorului de a-și manifesta posibilitățile creative nu sînt împiedicate sau periclitate de limbă, întrucît ea se prezintă întotdeauna ca „un sistem de posibilități, în parte realizate și în parte realizabile”. Acest punct de vedere „vizionar” l-a determinat pe Magistru să schițeze dimensiunea viitoare a oricărei limbi. Limba română, de exemplu, „este nu doar ce s-a spus pînă acum, ci tot ce s-a spus în egală măsură cu ce se spune de acum încolo” [Coșeriu, 1994: 26]. Astfel, (aici și mai departe exemplificările vor fi făcute în baza îmbinărilor fixe de cuvinte) cuvintele *bacalîm*, *temenea* (de origine turcă), *sedîiune*, *gafă* (de origine franceză), *rație*, *larghețe* (de origine italiană), *miting*, *businessman* (de origine engleză), *șlagăr*, *revelație* (de origine germană), *raționalizator*, *huligan* (de origine rusă), deși nu sînt atestate în dicționarele românești cu funcție de elemente componente ale locuțiunilor, pot deveni fără dificultate atare elemente: *a slobozi bacalîm*, *a face otemenea*, *sentiment de sedîiune*, *a comite o gafă*, *a face rație*, *a dărui cu larghețe*, *lozinci de miting*, *atitudine de businessman*, *propunere de raționalizator*, *mentalitate de huligan*. Cert e că avem de a face cu locuțiuni calchiate doar în situația cînd locuțiunea se constituie din exotisme, adică din cuvinte străine mediului cultural românesc, cu condiția ca aceste cuvinte să nu existe în limbă ca împrumuturi lexicale pînă la apariția locuțiunii

respective în limba română chiar și în baza exotismelor. Astfel, deși exotismele *seimist* „membru al Parlamentului Poloniei sau al Camerei Inferioare a acestuia”, *aul* „sat de munte în Crimeea, Caucaz și Asia Centrală”, *tarantelă* „dans napolitan, executat într-un ritm vechi” nu fac parte, la momentul actual, din structura unor locuțiuni consacrate, totuși pot da naștere, la necesitate, următoarelor locuțiuni: *de seimist* (imunitate **de seimist**), *de aul* (*viață de aul*), *de tarantelă* (*ritm de tarantelă*).

Totodată, trebuie să menționăm că aceste locuțiuni sînt, într-adevăr, potențiale, dar trebuie de avut în vedere că „nu tot ceea ce este posibil, adică virtual, devine fapt de limbă sau fapt de normă” [Coșeriu, 2004: 127]. Cu alte cuvinte, orice locuțiune creată are șanse din start să poarte vreme îndelungată marca *hapax*-ului *legomenon*, întrucît, opinează în continuare E. Coșeriu, „se acceptă ceea ce corespunde sistemului, nu contrazice nici o normă deja existentă și corespunde unei necesități expresive, nu individuale și particulare” [*ibidem*].

9. Indiscutabil, nu e ușor a determina cînd și ce model va lua naștere (locuțiunea *a acorda un credit* a apărut, desigur, în urma introducerii sistemului financiar care constă în împrumuturi cu dobîndă). Pe de altă parte, într-un anume sens, s-ar putea vorbi de apariția locuțiunilor ca despre o legitate universal lingvistică (dicționarele bilingve confirmă acest lucru: rom. *a lua parte*, rus. *принять участие*, fr. *prendre part*; rom. *a avea loc*, rus. *иметь место*, fr. *avoir lieu*, engl. *take place*). În legătură cu modelarea locuțiunii, ținem să atragem atenția că, la rîndul ei, și o locuțiune deja modelată poate servi drept model pentru apariția altor locuțiuni. Cu alte cuvinte, fiind un factor al schimbărilor de limbă, analogia „nu ratează ocaziile” de a regulariza planul expresiei și/sau planul conținutului al unei grupări de cuvinte sub presiunea planului expresiei și/sau planului conținutului al altei locuțiuni. De exemplu, locuțiunea *imediat ce* a apărut prin „fenomenul de înlocuire sinonimică, pornind de la locuțiunea *îndată ce*: în locuțiunea *îndată ce*, *ce* avea valoarea obișnuită de pronume relativ cu rolul atributiv justificat la origine prin faptul că se referea la substantivul *dată* (structura originară este de tipul prepoziție + substantiv + *ce*: *îndată ce*; cf. *pe dată ce*” [Avram, 1960: 232]. De asemenea, locuțiunea *în etate* „vîrstnic, bătrîn” a apărut după modelul locuțiunii adjectivale sinonime *în vîrstă*, care are aceeași structură (prepoziție + substantiv) și același sens [Hristea, 1997: 6], iar *pe sforăite* s-a transformat după modelul locuțiunilor *pe apucate*, *pe nemîncate* [Groza, 1995: 25], după cum locuțiunile *în disperare*, *în demență*, *în prostie*, *în tîmpenie* au avut drept „model” locuțiunea *în neștire* [Zafiu].

Cu referire la frazeologisme, modelarea semantică nu are însă un caracter universal. Astfel, prin analogie cu frazeologismul german *Wasser in die Elbe tragen* (literal „a duce apă în Elba”), care înseamnă „a duce ceva acolo unde așa ceva și așa este în cantitate mare” (iar într-un sens mai larg „a te ocupa cu un lucru inutil”), ar fi trebuit să apară în limba rusă frazeologismul *носить воду в Волгу*, în ucraineană – *носити воду у Дунай*, în bulgară – *нося вода в Марица*, în franceză – *porter de l'eau à la Seine*, în engleză – *carry water to the Thames*, în română – *a duce apă în Nistru* sau *în Dîmbovița*. În aceeași ordine de idei: frazeologismul românesc *a tăia Bucureștiul pe din două* „(despre țărani) a reuși, a face avere la oraș” ar trebui să se folosească în limba rusă sub formă *делить Москву на половину*, în limba engleză – *to divide London in two parts*, în limba

franceză – *couper Paris en deux parties*, în limba germană – *Berlin in zwei Teile zerschneiden* (vezi și [Назарян, 1983: 36]).

10. Trebuie menționat cu toată fermitatea că, în viziunea lui E. Coșeriu, limbajul uman, care ține de activitatea intelectuală a omului, se prezintă ca un proces în continuă mișcare și se află permanent sub „presiunea” creativității. După cum remarcă majoritatea coșerologilor, limbajul este, întâi de toate, creație de semnificate și doar apoi întrebuițare. El este creație de conținut și expresie în același timp, dar nu o creație de semne materiale pentru semnificate deja existente. Altfel zis, când s-a creat un cuvânt, acesta este echivalentul actului „de «a face», deci «când s-a făcut», nu «când s-a întrebuițat». Pe urmă îl putem întrebuița în mai multe feluri și reproduce” [Coșeriu, 1996: 49].

Recunoscând existența varietății la nivel de individ, ca reprezentant al unei etnii concrete, E Coșeriu nu putea să nu semnalizeze diferențele privind perceperea diferită a lumii de către diferite comunități etnolingvale. „Calea ce explică tabloul lingval al lumii obiective prin intermediul semnelor materiale ale limbii duce la impas și este inacceptabilă”, conchide tranșant autorul [Coserio, 1982: 280]. Merită reținut, în acest sens, și faptul că principala cauză a acestor diferențe Magistrul o vedea în specificul activității unui popor, dar nu în sistemul lingval național. O asemenea situație presupune, firește, deplasarea în sfera gnoseologică care, în viziunea cercetătorilor, este unică, universală pentru toți vorbitorii, indiferent de limba pe care o vorbesc.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1960. *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. București: Editura Academiei.
- Berejan, Silviu, 2000. „...am căutat să fac din lingvistică un fel de matematică”. Gh. Popa și N. Leahu în dialog cu acad. Silviu Berejan, în „Semn”, nr. 1-2.
- Bidu-Vrânceanu, Angela; Călărașu, Cristina; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela; Pană Dindelegan, Gabriela; 1997. *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.
- Coserio, Eugenio, 1982. *Naturbild und Sprache*, în „Jörg Zimmermann (Hrsg.)”, *Naturbild des Menschen*, München, Wilhelm Fink Verlag.
- Coșeriu, Eugeniu, 1994. *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”. T. XXXIII. 1992-1993. Seria A. Lingvistică, Iași.
- Coșeriu, Eugeniu, 1996. *Lingvistica integrală. Interviu realizat de Nicolae Saramandu*. București, Editura Fundației Culturale Române.
- Coșeriu, Eugeniu, 2004. *Filozofia limbajului*, în „Fonetica și dialectologie. XX-XXI (2001-2002)”. București, Editura Academiei Române.
- Dimitrescu, Florica, 1956. *Componenta locuțiunilor verbale în limba română*, în „Studii de gramatică”. Vol. 1. București, Editura Academiei.
- Groza, Liviu, 1995. *Câteva aspecte ale analogiei frazeologice*, în „Analele Universității din București”, XLIV.
- Hristea, Theodor, 1997. *Tipuri de analogie semantică*, în „Limba și literatura română”, nr. 3.

- Lotman, Iurie, 1970. *Lecții de poetică structurală*, în românește de R. Nicolau. București, Editura Univers.
- Oprea, Ioan; Nagy, Rodica, 2002. *Istoria limbii române literare. Epoca modernă*, Suceava, Editura Universității.
- Pușcariu, Sextil, 1976. *Limba română. Vol. 1. Privire generală*. Pref. de G. Istrate. București, Editura Minerva.
- Zafiu, Rodica, 1998. *Locuțiuni hiperbolice*, în „România literară”, nr. 39.
- Вежбицкая, А., 1999. *Семантические универсалии и описание языков*, Москва, Изд-во «Флинта».
- Назарян, А., 1983. *Семантическая моделируемость фразеологизмов: реальность или фикция*, în „Филологические науки”, № 6.
- Радбиль, Т., 2010. *Основы изучения языкового менталитета. Учебное пособие*. Москва, Изд-во «Флинта», Изд-во «Наука».
- Фрумкина, Р., 1995. *Есть ли у современной лингвистики эпистемология?*, în „Вопросы языкознания”, №2.